

Дуванаева К.Т.

**АНГЛИС ТИЛИН ҮЙРӨНҮҮ ПРОЦЕССИНДЕ ОКУУ
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН ТҮРҮ КАТАРЫ ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТӨӨНҮ
ДИФФЕРЕНЦИРЛЕП УЮШТУРУУ**

Дуванаева К.Т.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ
РАБОТЫ СТУДЕНТОВ - КАК ВИД УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА
В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

К.Т. Duvanaeva

**DIFFERENTIATED ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS AS A
KIND OF EDUCATIONAL PROCESS IN LEARNING ENGLISH**

УДК: 370:895.42

Бул макалада биринчи курста англис тилди үйрөнүү процессинде окуу ишмердүүлүгүнүн түрү катары өз алдынча иштөөнү уюштуруунун бир нече шарттарынын ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрү каралган.

Негизги сөздөр: окутуу, окуу, башкаруу.

В этой статье рассмотрены возможности организации СРС, как вида учебной деятельности при изучении английского языка на первом курсе неязыковых специальностей.

Ключевые слова: обучение, учеба, управление.

This article deals with opportunities of organizing independent work as an activity in teaching English language in the first courses of non-linguistic specialists.

Key words: motivation, training, education, management.

Өз алдынча ишти уюштуруу жана башкаруу проблемасы татаал жана көп аспекттүү. Эмгектердин көптүгүнө карабастан, өз алдынча иштөө өз алдынча окуу ишмердүүлүгү катары кароо проблемасында көптөгөн чечиле элек проблемалар бар. Бул маселелер англис тилди окутуу методикасында да жетиштүү чагылдыруусун таба элек.

«Өз алдынча иштөөнү уюштуруу» деген сөз айкашы азырга чейин методикада термин катары кабылдана электигине байланыштуу, изилдөөлөрдө аны ар түрдүү түшүндүрүшөт. Мына ошентип, өз алдынча ишти уюштуруу жана башкаруу проблемасы татаал жана көп аспекттүү. Эмгектердин көптүгүнө карабастан, өз алдынча иштөөнү өз алдынча окуу ишмердүүлүгү катары кароо проблемасына көптөгөн чечиле элек маселелер бар. Бул маселелер чет тилди окутуу методикасында да жетиштүү чагылдыруусун тапкан жок. Алсак өз алдынча иштөөнүн маңызы, ага кошулуп өз алдынча иштөөнү уюштуруу методикасы да жетишсиз аныкталган, өз алдынча окуу ишмердүүлүгүнүн психологиялык-дидактикалык негиздери иштелип чыгалбаган, окуучулардын зарыл болгон психикалык абалын калыптандыруунун жолдору жана каражаттары изилденбеген. «Өз алдынча иштөөнү уюштуруу» деген сөз айкашы азырга чейин методикада термин катары кабылдана элек, ошол себептүү изилдөөлөр аны ар түрдүү түшүндүрөт.

Биздин оюбузча «өз алдынча иштөөнү уюштуруу» түшүнүгүн трактовкалоодон мурда «уюштуруу» деген сөздүн маанисин тактоо зарыл. Сөздүктүн маанисинде «уюштуруу» негиздөө, даярдоо, жөнгө салуу, иретке келтирүү дегенди түшүндүрөт. Ушуга негизделип өз алдынча иштөөнү уюштуруу түшүнүгүнө бул иш-аракеттин алдынан ишке ашырылгандардын бүт баарын кошобуз. Өз алдынча иштөөнү уюштурууну биз өз алдынча иштөөнүн тышкы зарыл шарттарын студенттин индивиддик өзгөчөлүктөрүнө (ички шарттар) ылайык камсыздап берүүчү окуу ишмердүүлүгүнүн уюштуруу-психологиялык структурасын түзүү процесси катары карайбыз.

Өз алдынча иштөөнү уюштуруу системасын иштеп чыгууну тышкы (окуу орду, жабдылышы, тапшырмалар жана алардын камсыздалуусун баалоо, студент менен окутуучунун өз ара байланышы, өз алдынча иштөөнүн индивидуалдык стили ж.б.) жана ички (студенттин индивидуалдык өзгөчөлүктөрү: тажрыйба, билим, жөндөм-шык, көндүмдөр, мүнөз сапаттары, ден-соолук, мотивация) шарттарды түзүү милдети катары кароо керек. Натыйжалуу өз алдынча иштөө үчүн шарт түзүү окуу ишмердүүлүгүнүн буга чейин түзүлгөн шарттарына таянат. Ушуга байланыштуу чет тилди үйрөнүү боюнча, окуу ишмердүүлүгүнө түзүлгөн студенттердин өз алдынча иштөөсүнө түздөн-түз таасир бере турган шарттарды жана аны уюштуруунун этаптарында милдеттүү болгон эсеп-кысапты карап чыгуу максатка ылайыктуу.

ЖОЖдогу биринчи окуу жылы–бул студенттин жаңы шарттарга жаңы талаптарга, максаттарга мазмунга каражаттарга, окуу процессинин көзөмөлүнө жана бааланышына, окутуучу-студент өз ара мамилесине личносттун өзгөргөн статусуна адаптациялануу мезгили.

ЖОЖдогу окуу процессине студенттердин адаптациялануусу түрдүү багытты камтыган татаал көрүнүш: жаңы маданий чөйрөгө (шаар, ЖОЖ, жатакана), коллективге, ишмердүүлүккө (окуу, коомдук, өндүрүштүк ж.б.) адаптациялануу керек. Мындай адаптациялануунун үч негизги аспектиси келип

чыгат: биофизиологиялык, психологиялык, социалдык.

Адамдын ар кандай эле бирикмесинде топко адаптациялашуу, анын мүчөлөрү менен идентификациялануу зарылдыгы келип чыгат. Адам өзүн комфорттуу сезген топто адаптацияланмайынча аны таанып билүү муктаждыгы канааттандырылмайынча ишмердүүлүктүн бардык түрү экинчи маанидеги ролду ойноп, кесипкөйлүк ишмердүүлүгү менен толук кандуу алектене албайт. Адаптация адамдын чөйрөгө алгач кирүүсү менен башталып, бул топтогу мүчөлөрдүн ортосунда оптималдык мамиленин орнотулуусу менен аяктайт. Студенттин жаңы социалдык чөйрөгө адаптациялануусу өз ара таасир берүүнүн, алардын кызыкчылыктары баалуулуктарынын бири-бирине өтүшү процесси катары ишке ашырылат.

Бир катар изилдөөлөрдү жүргүзгөн С.М. Годная адаптациянын кыйынчылыгынын төмөнкүдөй себептерин белгилеп көрсөтөт: [1]

1. Окуу материалынын мазмуну, көлөмү, мүнөзүнүн, окуу процессинин форма, методдорунун кескин өзгөрүшү, педагогдордун илимий эрудициясы, ал эми студенттерде студенттик эмгекке жана өз алдынча жашоого зарыл болгон жөндөмдөрдүн жоктугу. Мындай шайкешсиздиктен улам сессия алдынан же ЖОЖдон айдалып кетүү ыктымалдуулугунан психологиялык апыртма-учуртмалар.

2. Субъективдүү өзгөчө себептер жана факторлорго байланыштуу ЖОЖдо окууга даяр эместиктин күчтүү кыжаалатчылыгы. Бул көбүнчө айылдык мектептердин айрым бүтүрүүчүлөрүнө жана жаңы адамдар менен жуурулушуп кетүүгө жөндөмү аз студенттерге тиешелүү.

3. ЖОЖдун өскөн талаптарынын алдында курулай, шектенүүчүлүк, коркуу, өзүнүн адеп-ахлактык, интеллектуалдык, эрктик, мүчүлүштүктөрүнө айланчыктап чыкпай калуучулук, мында басым негизинен өзүнө өзү активдүү таасир этүү, өзүн-өзү тарбиялоого эмес, өзүн-өзү анализдөөгө жасалат.

4. Үй-бүлө, тааныш-билиш, дос-жардан алыстоо студенттик турмуштун ыңгайсыз шарттары менен кошулганда курч сезилет.

5. ЖОЖду тандоонун тууралыгына шек келтирүүчүлүк, окууга зарыл стимулдардын жоктугу.

6. Студент үчүн кыйынчылык жараткан предмет боюнча окутуучу менен канааттандырылгы эмес мамиле.

Көрүнүп тургандай адаптациялануунун кыйынчылыктарынын ичинен биринчи орунда студенттерде өз алдынча ишмердүүлүктүн көндүмдөрүнүн жоктугу турат.

Биринчи курста негизги ишмердүүлүк – бул мамиле, карым-катнаш. Мамилелешүү ишмердүүлүгүн 2 түргө бөлсө болот: топко адаптациялануу максатында мамилелешүү мында социалдык маанилүү муктаждык – таанылуу болгон муктаждык, психологиялык комфорту табуу, формалдуу эмес топко кошулуу муктаждыгы канааттандырылат.

Экинчиси – билимди берүү жана алуу максатындагы мамилелешүү үстөмдүк кылуучу баалуулук ориентациясы болуп мамилелешүүгө карата ориентация саналат. ЖОЖдогу окуунун биринчи айларында (адаптация мезгили) негизинен өзүн чөйрө менен идентификациялоо максатында мамилелешүү жүргүзүлөт адаптация мезгили бүткөндөн кийин билимди берүү, пикир алмашуу максатындагы мамилелешүү, башкача айтканда таанып-билүүчүлүк мамилелешүүсү басымдуулук кыла баштайт. Бирок биринчи курста окуунун башталышында эле мамилелешүү адаптацияга умтулуу менен эле чектелбестен, таанып-билүүчүлүк мүнөзгө ээ болуусу маанилүү. Эгерде адаптация мөөнөтүн кыскартса, буга жетүүгө мүмкүн.

Кээ бир ЖОЖдордо англис тилди окутуунун башталышында киришүү курсу өткөрүлүп, анын максаты фонетикалык, грамматикалык жана лексикалык, көндүмдөрдө коррекциялоо жана унификациялоо эсептелет. Киришүү курсун өткөрүү окуучулардын мотивациясынын төмөндөөсү менен коштолот. Бул алардын окуу активдүүлүгү негизинен окуучулардын тиешелүү кызыкчылыктарына ылайык келбеген, сүйлөшүү алдындагы көнүгүүлөрдү аткаруу менен чектелгендиги менен түшүндүрүлөт. Студент аракет жана максатты жакшы аңдап-баамдай албайт, эмне умтулуп, эмнеге жетүү керектигин жакшы түшүнбөйт, окуу процессинен канааттануу албайт алардан күн сайын эле бирдей нерсени фонетикалык, грамматикалык жана лексикалык көнүгүүлөрдү аткаруу талап кылынат.

ЖОЖдо жаңы материал менен таанышуу аудиториядан тышкары жүрөт. Шарттуу-сүйлөшүү көнүгүүлөрүн: подстановка, имитация, трансформация, перефраз, которуу, каша ачуу ж.б. бышыктоо дагы үй же аудиториялык шартта өз алдынча ишке ашырылуусу керек. Репродуктивдик тапшырмаларды аудиториядан тышкары аткаруу мүмкүнчүлүгү студенттерге кыйынчылыкты көбүрөөк жаратуучу сүйлөшүүчүлүк, чыгармачылык, продуктивдик тапшырмаларды чечүүгө жумшоого мүмкүндүк берет. Көпчүлүк студенттерде шарттуу-сүйлөшүү тапшырмаларын аткарууда көзөмөл жана баалоо жана өзүнүн билим жана көндүмдөрүндөгү мүчүлүштүктөргө ылайык көнүгүүлөрдү тандап алуу кыйынчылыкты жаратат. Мындай көнүгүүлөрдү аткарууда мотивациянын төмөндөшү бул көнүгүүлөрдү аткаруу менен анын түпкү жана жалпы максаттарынын ортосундагы байланышты көрүүнүн жоктугун белгилейт. Продуктивдик көнүгүүлөр (ролдук оюндар, дискуссия, диалогикалык, монологиялык айтымдар) негизинен аудиторияда, окутуучунун жетекчилиги алдында аткарылат. Окуу жана жазма иштери аудиториядан тышкары аткарууга калтырылат. Аудиториядан тышкаркы окууда студенттердин лексиканын үстүндө иштей албоосу так байкалат (китепти тандоо окуу учурунда, лексиканы тандоо проблемасы).

ЖОЖ менен мектептеги аудиториялык сабактардын санынын айырмачылыктары да студент-

терге тилди үйрөнүүгө психологиялык жана физикалык жактан таасир берет. Мисалы, мектепте англис тилди окууга жумасына 5–6 саат короткон окуучу, ЖОЖдо жумасына 12–16 (6–8 саат аудиториялык жана 6–8 саат өз алдынча иштөө) коротот.

Окутуу процессине өзүнүн кыйынчылыктарын англис тили предмети да алып кирет. Англис тили ар кандай эле тилдик система сыяктуу тарыхый продукт болуп, анда элдин тарыхы, маданияты социалдык мамилелеринин системасы, салты ж.б. өзүнүн чагылдыруусун табат.

Англис тили–күн сайынкы системалык ишти талап кылган спецификалык окуу предмети. «Англис тили–үйрөнүүгө мүмкүн деп эсептелген эмес, үйрөнүү зарыл деп эсептелген предмет.». Окуу предмети катары англис тилдин спецификасы төмөнкүлөрдөн көрүнөт: англис тилди өздөштүрүү, эне тилди өздөштүрүүнү өнүктүрүү жолуна түз карама-каршы ыңгайда жүрүп баамдап түшүнүү жана ниет кылып каалоо менен башталат: эне тилге караганда мамилелешүү, сүйлөшүүнүн жыштыгы төмөн: англис тилди предметтик коммуникативдик эмес, жалаң гана коммуникативдик ишмердүүлүккө киргизүү, окутуунун коллективдик формасы жана окуп жаткан тилди өздөштүрүүнүн индивидуалдык мүнөзү: окуучулардын чет тилдик тил каражаттарына ээ болуу боюнча окуу ишмердүүлүгүндөгү мамилелешүү, катнашуунун индивидуалдык стили. [2]

Англис тилди үйрөнүү боюнча окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну, ар кандай башка предметтердикинен айырмаланат жана үч компонентти өзүнө камтыйт: лингвистикалык (тил жана сүйлөөнүн бирдиктерине ээ болуу), психологиялык (көндүмдөргө жана жөндөмдөргө ээ болуу), методологиялык (көндүмдөрдүн, жөндөмдөрдүн окуу аракеттеринин үстүнөн натыйжалуу иштөө ыкмаларына ээ болуу).

Жогорудагы шарттарды жалпылоо менен, аларды төмөнкүдөй классификациялоого мүмкүн: [3]

1. Тышкы:

– мектеп – ЖОЖ улантып кетүүчүлүгүнүн жоктугу адаптация мезгилин узартып мотивацияны, жеткирүүнү төмөндөтөт;

– адаптациялык мезгил;

– англис тилди үйрөнүү үчүн окуу материалдын көлөмүнүн көбөйүшү;

– окуу материалын бышыктоо баяндап берүүнүн ортосундагы катыштын өзгөрүшү;

– чарбалык жана окуу иштеринин айкалышы;

– окутуу формаларынын айырмачылыктары;

– туруктуу көзөмөлдүн жоктугу;

2. Ички:

– окуу көндүмдөрүнүн өнүгүшүнүн төмөнкү деңгээли;

– өзүн-өзү жөнгө салуучулуктун төмөндүгү;

– студенттерде иш-аракеттин так ориентирлик негиздеринин жоктугу ЖОЖдогу окуу ишмердүүлүгү жөнүндө үстүртөн, дайыма эле туура келе бербеген түшүнүктөр;

– өз алдынча деңгээлинин төмөндүгү;

– тышкы мотивациянын басымдуулугу.

Натыйжалуу өз алдынча иштөө үчүн мурдагы тышкы шарттар окутуучу тарабынан студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө кошумча окуу материалдарын берүү жолу менен ылайыкташтырылып адаптациялаштырылат. Мындай материалдардагы тексттер, шарттуу-сүйлөшмө, сүйлөшмө көнүгүүлөрү, тексттер, видео-жана аудио-каражаттар кириши мүмкүн. Өз алдынча иштөөнүн ийгилигине көмөк көрсөтүүчү ички шарттарды түзүү студенттин индивиддик, субъективдик жана личносттук мүнөздөрүн өнүктүрүүнү талап кылат. Албетте окутуучу окуу процессинде белгилүү бир практикалык өнүктүрүүчү жана тарбиялоочу тапшырмаларды берүү менен мунун үстүндө иштейт. Биздин оюбузча студенттин жогорудагы сапаттарды өнүктүрө билүүсү гана өз алдынча иштөөнүн натыйжалуулугуна өзүнчө көмөктөшөт. Мындай жөндөмдү калыптандыруунун бир шарты болуп, биздин оюбузча студенттин окуу ишмердүүлүгүндөгү өзүн-өзү регуляциялоо деңгээлин жогорулатуу эсептелет. Окуу ишмердүүлүгүнүн аң-сезимдүү өзүнчө жөнгө салуу студентке окуу ишмердүүлүгүнүн тышкы шарттарын өзүнүн индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө ылайык адаптациялоого мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Рогова Г.А. Обучение английскому языку на начальном этапе. – М., 1999.
2. Барынкина И.В. Педагогические условия развития способностей школьников к изучению иностранных языков на начальном этапе обучения (на материале английского языка): Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Брeнск, 1999. – 25 с.
3. Сыдыкова Т.М. Дидактические основы дифференциации учебного процесса на практических занятиях в вузе. // Автореферат дисс. канд. пед. наук. Б., – 2001.

Рецензент: доктор философских наук **Үтүров К.**